

ОММАВИЙ ТАРТИБСИЗЛИКЛАР КЕЛИБ ЧИҚИШ САБАБЛАРИ ВА УНИНГ БАРТАРАФ ЭТИШ УСУЛЛАРИ

Хасанов Шерзод Дилмурод ўғли

*Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси Жиноят ҳуқуқи
кафедраси ўқитувчиси*

Аннотация: *Мазкур мақолада оммавий тартибсизликлар келиб чиқиш сабаблари ва унинг бартараф этиш усуллари муҳокама қилинади. Муаллиф томонидан оммавий тартибсизликлар оқибатида келиб чиқиши мумкин, бўлган вазиятларни кўрсатиб берилган. Шунингдек, оммавий тартибсизликлар учун жавобгарликнинг ҳуқуқий асосларини таҳлил қилиш орқали муаммоли масалалар ёритиб берилган. Оммавий тартибсизликларни бартараф этиш бўйича таклифлар асосланган.*

Калит сўзлар: *оммавий тартибсизликлар, махсус воситалар, жиноят қонунчилиги, митинг, намойиш.*

Оммавий тартибсизликлар турли назарий омилларга асосланиб, мустақил назарий тушунишни талаб қилади. Амалиёт шуни кўрсатадики, бундай ҳаракатларга мақбул қаршилик кўрсатишнинг таркибий қисмларидан бири, унинг содир этилганлиги учун жавобгарликни назарда тутувчи, самарали ишлайдиган жиноят ва ҳуқуқий нормаларнинг мавжудлиги ҳисобланади. Оммавий тартибсизликлар намоишлар пайтида ҳам, бошқа ҳодисалар пайтида ҳам содир бўлиши мумкин. Уларни намоишлардан фарқи шундаки, намоиш тинч йиғилиш бўлиб, унда демократик ҳуқуқий давлат фуқаролари намоиш ўтказиш бўйича конституциявий ҳуқуққа эга ва улар жамоатчиликка қарши норозилик билдиришлари мумкин. Оммавий тартибсизликлар биринчи навбатда қуйидагилар билан ажралиб туради: одамлар йиғилишининг ноқонунийлиги, уларнинг сони уч кишидан ошиб кетиши, ролларни тақсимлаш билан олдиндан тайёрланган ҳаракатларни ўтказиш. Қоидага кўра, оломон полиция ходимларига тош отади, дўкон ойналарини синдиради, дўконларни талонтарож қилади, машиналарни ағдаради ва ўт қўяди.

Оммавий тартибсизликлар деганда, давлатнинг суверенитети, жамоат тартиби ва хавфсизлиги, фуқароларнинг шахсий хавфсизлигига таъсир қилувчи оммавий жиноят сифатида, зўрлаш, ўт қўйиш, бузғунчилик, давлат ва шахсий мулкни ўғирлаш, талаш ва йўқ қилиш, тинч аҳоли ва ҳукумат кучларига нисбатан совуқ (ўқ отар) қурол, портловчи ёки тез аланга олувчи моддаларни тайёрлаш ва қўллаш, қаршилик кўрсатиш, давлат, жамоат ташкилотлари ва муассасалари, транспорт воситалари фаолиятини издан чиқариш ва бу вазиятда уларни бартараф этиш учун кескин чора-тадбирларни қўллашга мажбур қилувчи ҳодисалар тушунилади.

Оммавий тартибсизликларнинг юзага келиши турли хил сабабларни ўз ичига қамраб олиши мумкин. Оммавий тартибсизликлар тарихдан маълумки, жамият ривожланишининг ҳар бир даврида намоён бўлиб келган. Оммавий тартибсизликлар ижтимоий ҳодиса сифатида жамият учун жиддий хавф туғдиради.

Улар турли сабабларга кўра пайдо бўлиши мумкин - ижтимоий-иқтисодий (озик-овқат етишмовчилиги, фожиали инфляция, умумий ишсизлик ва бошқалар), сиёсий (ҳокимиятнинг ўзбошимчаликлари, демократик эркинликларнинг бузилиши, ҳукумат сиёсатидан норозилик ва бошқалар), этник (миллий озчиликларнинг ҳуқуқларининг бузилиши ёки аксинча, маҳаллий бўлмаган этник гуруҳларнинг ижтимоий ҳаётининг муҳим соҳалари вакилларида устунлик ва бошқалар), диний (турли динлар вакиллари ўртасидаги кураш), жиноий (жиноий гуруҳлар ўртасидаги таъсир доираларини қайта кўриб чиқиш учун кураш) ва бошқалар [1].

Маълум бир сабабга кўра ғазабланган одамлардан ташкил топган кичик гуруҳлар етарлича катта гуруҳга бирлашганда, ўз-ўзидан пайдо бўлган хатти-ҳаракатларнинг намоён бўлиш эҳтимоли кескин ошади.

Тарихга назар соладигга бўлсак, энг йирик оммавий тартибсизликлар XIX аср охири - XX аср бошларида юзага келишни бошлаган. Ушбу даврларда кучли инқилобий босқичларни кузатган Г.Лебон оломонга жуда мажозий таъриф берган: "Оломон бўронлар кўтарган ва турли йўналишларда тарқалган баргларга ўхшайди, кейин эса ерга қулайди" [2].

"Тартибсизликлар" ибораси бу ҳодисани икки томондан тавсифлайди ва биринчидан, улар зўравонлик ёки бошқа жамоат тартибини бузиш билан боғлиқ бўлса, иккинчидан, улар оммавийдир. Оммавий тартибсизликлар жиноий ҳаракат бўлиб, катта ижтимоий хавф туғдиради, чунки у ўз-ўзидан содир бўладиган ва жиноят қонуни билан кўриқланадиган кўплаб муҳим объектларга тажовуз қиладиган ҳаракатларидан бири ҳисобланади.

Буларнинг барчаси тартибсизликларни жамоат хавфсизлигига қарши энг хавфли жиноятлардан бирига айлантиради, бу эса ҳуқуқни муҳофаза қилиш органларидан уни содир этишда айбдор деб топилган шахсларни жалб қилиш учун зарур бўлган таркибнинг барча элементларини синчковлик билан ўрнатишни талаб қилади [3].

Айтиш жоизки, тартибсизликлар баъзан фуқароларнинг йиғилиш ҳуқуқини суиистеъмол қилиш натижасида юзага келади. Ҳуқуқ фалсафасида қайд этилишича, "замонавий дунёда одамларда индивидуал ва жамоавий ҳаракатлар учун масъулият ҳисси заифлашган, бу эса турли низолар ва офатларга олиб келади. Шу сабабли, сиёсатчилар ва ҳуқуқшунослар, файласуфлар ва социологлар ўртасида "Инсоннинг асосий бурчлари тўғрисидаги халқаро декларация" ни қабул қилиш ғояси муҳокама қилинмоқда. Замонавий шароитда инсон ҳуқуқ ва эркинликлари, шунингдек, бурчлар мутаносиблиги барқарорлик

ва инсониятнинг барқарор ривожланишини таъминлаш омилларида бири бўлиб, бу ўз навбатида учинчи минг йилликда ҳам инсоният умрининг узайтирилишининг кафолати бўлиб хизмат қилмоқда [4].

Оммавий тартибсизликлар юзасидан кўплаб олимларнинг тадқиқотлар мавжуд, улардан бири, СССРда 1953–1980 йилларда оммавий тартибсизликларни ташкил этиш бўйича тадқиқотчилардан В.А.Козлов ўзи ўрганган архив маълумотларига асосланиб, белгиланган вақтда амалда бўлган амалиётга кўра, бундай тартибсизликлар камида 300 киши иштирок этган "оммавий" деб тан олинган, деган хулосага келади [5].

Маълумки, оммавий тартибсизликлар оқибатида ҳукумат бошқаруви органлари фаолиятини издан чиқариши, жамоат тартибини кенг қамровли бузиши, жамоат хавфсизлигини таҳдид остида қолдириши, инсонлар қурбон бўлиши, давлатга жиддий иқтисодий зарар келтириши билан ижтимоий хавfli ҳодисаларга сабаб бўлишини кўрсатади. Оммавий тартибсизликларнинг таҳлиллари шуни кўрсатадики, бу хавfli жиноят жамият асосини емиради, вазият барқарорлиги, фуқароларнинг нормал ҳаётини, корхона, муассаса ва ташкилотларнинг ишини бузади.

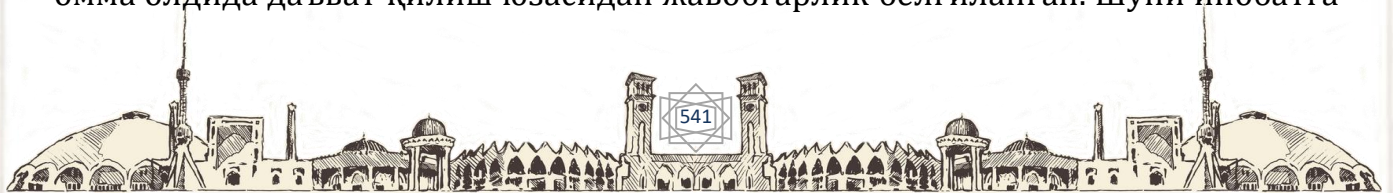
Биламизки, Ўзбекистон Республикасида демократия умуминсоний принципларга асосланади, уларга кўра инсон, унинг ҳаёти, эркинлиги, шаъни, кадр-қиммати ва бошқа дахлсиз ҳуқуқлари олий қадрият ҳисобланади. Демократик ҳуқуқ ва эркинликлар Конституция ва қонунлар билан ҳимоя қилинади [6].

Оммавий тартибсизликларни келиб чиқишини олдини олишда фуқароларни кадр-қиммати дахлсизликларини ўйлашимиз зарур. Уларнинг юзага келаётган муаммоларини ўрганиш уларни бартараф этиш ҳар бир мансабдор шахснинг бурчи ҳисобланади.

Оммавий тартибсизликларнинг қатнашчиларга нисбатан жиноий жавобгарликка тортиш Жиноят кодекси билан белгиланиб кўйилган. Кўпгина муаллифлар оммавий тартибсизликларнинг бевосита объектини тавсифлашда, ўрганилаётган жиноят, жамоат хавфсизлиги билан бир қаторда бир қатор кўшимча бевосита объектларга тажовуз қилишига эътибор беришади. Шундай қилиб, хусусан, инсон саломатлиги, мулки, давлат вакилларининг бошқарув фаолияти эътироф этилишига назар солинган.

А.М.Багмет ва В.В.Бичков оммавий тартибсизликларнинг номлари келтирилган объектлардан ташқари, инсон ҳаёти, шахснинг жинсий дахлсизлиги ва жинсий эркинлиги, вояга етмаганларнинг ҳавфсизлиги, жамоат ахлоқи, тинчлик ва инсоният ҳавфсизлиги ва бошқаларни кўшимча деб ҳисоблайди [7].

Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодексининг 244-моддасига асосан, оммавий тартибсизликларга ва фуқароларга нисбатан зўравонлик қилишга омма олдида даъват қилиш юзасидан жавобгарлик белгиланган. Шуни инобатга

олган ҳолда, жиноят қонуни матнида очиб берилмаган оммавий тартибсизликлар тушунчаси эътиборга лойиқдир. Бу масала юзасидан жиноят ҳуқуқи фанида қуйидаги талқинлар таклиф этилади. Шундай қилиб, Р.С.Гинжолиянинг ёзишича, тартибсизликлар "ўз-ўзидан тўпланган муҳим гуруҳ (оломон) томонидан жамоат тинчлиги ва хавфсизлигини бузишдир, бунда ҳокимиятнинг фаолияти фалаж бўлганда ва бузилган тартибни тиклаш учун фавқулодда чоралар кўриш керак: қонунга бўйсунувчи фуқароларни сафарбар қилиш, ҳарбий қисмларни жалб қилиш, полиция отрядларини кучайтириш, махсус кучлар ва воситаларни қўллаш, шу жумладан қуролли бостириш масаласини кўришдан иборат" [8].

Бироқ, бизнинг фикримизча, таклиф қилинган масса тушунчаси тартибсизликлар учун унчалик тўғри эмас. Афтидан, муаллиф шу билан ғалаёнларнинг аҳамиятини бўрттириб кўрсатган. Ҳуқуқни қўллаш амалиёти материалларини ўрганишимиз натижалари шуни кўрсатадики, оммавий тартибсизликлар ҳар доим ҳам бундай жиноятга жавобан фавқулодда чоралар кўриш заруриятини келтириб чиқармайди. Бир қатор ҳолларда тартибсизликлар маҳаллий хусусиятга эга бўлиб, давлат ҳокимияти органлари фаолиятини заиф қилишга таъсир кўрсатмайди.

Шу муносабат билан юртимизда ҳам оммавий тартибсизликлар юзага келмаслиги учун фуқароларнинг конституциявий ҳуқуқлари бўлган митинг, намойиш ўтказиш тартибини белгиловчи норма ишлаб чиқилиб кучга кирса, жиноят кодексининг 244-моддаси билан жиноий жавобгарликка тортиш учун ҳам қонуний асос сифатида амал қилиши мумкин. Митинг, намойишлар ўтказиш тартиблари белгилангандан сўнг, ушбу тартиблар бузилиши кузатилса, ЖКнинг 244-моддаси билан жавобгарликка тортишга сабаб бўла олади.

Шу муносабатларни инобатга олган ҳолда оммавий тартибсизликларни бартараф этиш юзасидан турли усулларни ишлаб чиқиш зарур. Яъни, булар: оммавий тартибсизликларни келиб чиқиши мумкин бўлган сабабларни ўрганиш ва уларга тегишлича ечимлар бериш лозим; фуқароларнинг хавфсизлигини таъминлаш мақсадида, ички ишлар ва миллий гвардия органларида замонавий махсус воситалари билан таъминлаши ва керакли амалий ташвиқот ишларини амалга ошириш лозим; фуқароларнинг конституциявий ҳуқуқларини руёбга чиқариш юзасидан тегишли орган вакиллари фуқаролар билан тадбирлар ташкил қилиб, улар орасида оммавий тартибсизликлар уюштириш, унинг оқибатлари нимага олиб келиши мумкинлиги тўғрисида амалий тадбирлар ташкил қилиш лозим; фуқаролар орасида ҳуқуқий саводхонликни ошириш мақсадида ички ишлар органлари махсус ходимлари билан корхона, муассаса ва таълим даргоҳларида амалий дарслар жорий қилиниши лозим.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ахметханов А.Ф. Объект состава массовых беспорядков // Российский следователь. – 2012. – № 21. – С. 9
2. G. Lebon. Psychologie der Massen. Stuttgart, 1982.
3. Григорьев В.Н. Расследование массовых беспорядков в условиях чрезвычайного положения. М.:Юрайт, 2008.
4. Вдовиченко К.Г. Понятие массовых беспорядков // Современные проблемы уголовной политики: материалы V Междунар. науч.-практ. конф., 3 окт. 2014 г.: в 3 т. / под ред. А.Н. Ильяшенко. – Краснодар: Краснодарский университет МВД России, 2014.
5. Козлов В.А. Массовые беспорядки в СССР при Хрущеве и Брежнев (1953 – начало 1980 гг.). М., 2010. С. 22.
6. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. ACADEMIC RESEARCH IN MODERN SCIENCE International scientific-online conference 33
7. Багмет А.М., Бычков В.В. Уголовно-правовая характеристика массовых беспорядков: монография. – М.: Проспект, 2009. – С. 29.
8. Джинджолия Р.С. Унификация оценочных признаков при квалификации преступлений против личности: Монография / Под ред. проф. А.А. Магомедова. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2004. – С. 242.

